

Maria Stinia
Uniwersytet Jagielloński
ORCID [0000-0003-2921-3758](https://orcid.org/0000-0003-2921-3758)

Początki i rozwój nauk historycznych we Lwowie (do okresu autonomicznego)

Kolegium jezuickie we Lwowie 1608–1661

Powołanie zakonu jezuitów jako narzędzia odrodzenia Kościoła wiązało się z położeniem ogromnego nacisku na kwestię edukacji. Początkowo miała ona obejmować przede wszystkim kandydatów na jezuitów, ale wkrótce potrzeby społeczne doprowadziły do otwarcia się na szersze grupy, a punktem zwrotnym stało się założenie w 1550 r. w Rzymie Collegium Romanum. Ogromny sukces tej uczelni doprowadził do powstania kolejnych szkół, zarówno średnich, jak i wyższych. Kształcenie młodzieży świeckiej stało się bardzo ważnym elementem działalności zakonu, a pojawianie się jezuitów w poszczególnych krajach wiązało się z szybkim organizowaniem sieci szkół.

Sprowadzanie jezuitów na Warmię przez biskupa Stanisława Hozjusza (1504–1579) w 1564 r. oznaczało równocześnie otwarcie pierwszego kolegium w Braniewie. Kolejne szkoły uruchomiono w Pułtusk, Wilnie i Poznaniu (1572). Zakładano je więc na obszarach najbardziej zagrożonych myślą reformacyjną, a fundowali je biskupi w dobrach kościelnych (Grzebień 2011: 20). W Małopolsce, a właściwie na Rusi Czerwonej, pierwsza fundacja powstała w Jarosławiu. Było to miasto prywatne, dlatego pomysł osiedlenia się tam jezuitów nie wzbudził entuzjazmu. Niemniej dzięki uporowi fundatorki Zofii Tarnowskiej (ok. 1540–1580) i jej zapisowi z 1571 r. powstało tam pierwsze kolegium pod wezwaniem Świętego Jana. Ze względu na trudną sytuację polityczną spowodowaną bezkrólewem i najazdem tatarskim otwarto je dopiero w 1575 r. (Załęski 1908: 13).

Po drugiej wolnej elekcji, za panowania Stefana Batorego (1575–1586), nastąpił kolejny etap w rozwoju szkół jezuickich. W 1578 r. król ogłosił dyplom podnoszący wileńskie kolegium do rangi akademii. Monarcha dokonał również fundacji kolegium w Połocku

w 1579 r. (Załęski 1908: 17). Dzięki fundacjom prywatnym i biskupim powołano kolegia w Lublinie (1582), Kaliszu (1582) i Nieświeżu (1584). Założenie kolegium we Lwowie było ważnym celem jezuitów, gdyż znaczenie gospodarcze i polityczne miasta oraz możliwość dalszych działań misyjnych w głąb Rusi stanowiło o jego atrakcyjności. Do Lwowa sprowadził jezuitów w 1583 r. biskup lwowski Dymitr Solikowski (1539–1603) i przekazał im w 1589 r. plac na budowę domu i kaplicy (Grzebień 2011: 29). Jezuita lwowski prowadził aktywną działalność misyjną na Rusi, Podolu, Pokuciu, Wołyniu i Ukrainie, dzięki czemu kolejna szkoła powstała w Kamieńcu Podolskim (1608), a przejściowo działały też szkoły w Winnicy i Barze. Powstały również kolegia w Przemyślu (1628) oraz w Krośnie (1631).

Po uzyskaniu zezwolenia na stałe osiedlenie się we Lwowie jezuita rozpoczęli działania zmierzające do utworzenia kolegium w tym mieście. Pierwsze zapisy fundacyjne pochodziły podobnie jak w Jarosławiu od arystokratek – Zofii Chodkiewiczowej (1566–1619), Katarzyny Ostrogozkiej (1560–1607) i Elżbiety Sieniawskiej (1560–1602); dołączył do nich Stanisław Stadnicki (1582–1610) ze Żmigrodu (Grzebień 2011: 31). Dzięki zebranych funduszom powstało jedno z najwspanialszych kolegiów w Koronie. Jego budowa ze względu na niestabilną sytuację w mieście, którą powodowały liczne najazdy tatarskie, przeciągała się i do pierwszego skrzydła kolegium wprowadzono się dopiero w 1646 r. Zajęcia natomiast rozpoczęły się już 2 października 1608 r. W kolegium mieszkało wówczas 28 osób, w tym sześciu nauczycieli i ośmiu kleryków studiujących teologię moralną. W tym samym roku otwarto szkoły publiczne z klasami z gramatyki i poetyki, rok później z retoryki, w 1612 r. uruchomiono kurs filozoficzny, a w 1613 r. wyodrębniono z niego samodzielne kursy matematyki i fizyki (Redzik 2015: 53).

Program nauczania opierał się na dwóch podstawowych dokumentach: *Konstytucjach Towarzystwa Jezusowego* opracowanych przez Ignacego Loyolę (wyd. 1558–1559), gdzie nakreślił przede wszystkim sposób formowania się młodych jezuitów, oraz na wydany w 1599 r. *Ratio atque institutio studiorum Societatis Iesu* (Metoda i system studiów w Towarzystwie Jezusowym)¹, określającym działania wobec świeckich uczniów. Plan ten zawierał szczegółowe wytyczne dotyczące organizacji prowadzonych szkół. Zakon jezuita, który do lat 70. XVI w. zaczął działać niemal we wszystkich krajach katolickiej Europy, już pod koniec wieku zdołał zdominować kwestie wychowawcze w Kościele (Kot 1996: 230). W ciągu XVII w. jezuita ugruntowali swoją pozycję, a liczba kolegiów systematycznie rosła. Popularność wynikała z kilku elementów – niewątpliwie jednym z podstawowych było to, iż nie pobierali od uczniów opłat za naukę. Było to możliwe dzięki funduszom, które otrzymywali od panujących oraz od arystokracji, wyjątkiem oczywiście było utrzymanie młodzieży w internatach, czyli konwiktach, które wiązały się z opłatami. W swoich działaniach jezuita skupili się na kształceniu elit.

¹ Zob. artykuł wstępny poświęcony aktom prawnym w tomie pierwszym niniejszej monografii.

Koncentrowali się na dydaktyce, przede wszystkim dbając o wysoki poziom szkolnictwa średniego, a podstawowym typem szkoły było kolegium. Nauka nie stanowiła w działalności jezuitów priorytetu, co powodowało, iż pomimo liczego grona profesorów z ich środowiska nie wyszła równie duża grupa badaczy.

Na czele kolegium stał rektor mianowany przez generała zakonu i odpowiedzialny za działalność szkoły oraz reprezentowanie jej na zewnątrz. Jego zastępcą był prefekt studiów wyższych lub prefekt szkół średnich odpowiadający za zarządzanie szkołą stosownie do uzyskanego od rektora upoważnienia. Prefekt szkół niższych, czyli humaniorów, odpowiadał za przestrzeganie programu, wizytowanie lekcji, egzaminowanie kandydatów, wyznaczanie nauczycieli i sporządzanie spisu podręczników. Prefekt studiów wyższych nadzorował wydziały filozofii i teologii (Łuszczak 2010: 34–35). Nauczycielami byli księża oraz klerycy; księża nosili tytuł profesorów, a klerycy magistrów bądź profesorów. Zazwyczaj księża uczyli w klasach wyższych. We Lwowie funkcjonowało kolegium pełne. Kolegium mniejsze miało charakter szkoły gramatyczno-retorycznej i składało się z pięciu klas. Były to: dwuletnia *infima* – najniższa klasa gramatyki, w której wprowadzano podstawy gramatyki łacińskiej, uczniowie ćwiczyli formułowanie zdań i krótkie wypracowania. Gramatyka (*gramatica*) była drugą klasą szkoły humanistycznej; po uzupełnieniu gramatyki przerabiano początki składni łacińskiej. Syntaksa (*sintaxis*) to trzecia klasa, w której uczono się gruntownie składni i doskonalono w znajomości gramatyki łacińskiej. Celem tej klasy było osiągnięcie przez uczniów umiejętności poprawnego pisania i mówienia po łacinie. Kolejną klasą była poetyka (*poetica*), zwana klasą humaniorów lub poezji. Przygotowywała do najwyższej klasy – retoryki. Uczniowie doskonalili się w mówieniu po łacinie, przerabiali metrykę, wstęp do retoryki, uczyli się pisania listów i wierszy oraz rozpoczynali naukę języka greckiego. Retoryka (*rhetorica*) była najwyższą klasą szkoły humanistycznej, przerabiano w niej podręczniki do wymowy oraz na podstawie dzieł Cyserona i Kwintyliana doskonalono jej sztukę; ćwiczone też deklamację i komponowanie mów (Łuszczak 2010: 13–14).

Studia wyższe we Lwowie obejmowały filozofię i teologię². Studia filozoficzne dla studentów świeckich trwały dwa lata. Jeden profesor prowadził klasę od początku do końca studiów, wykładając kolejno podstawowe przedmioty: logikę, filozofię przyrody, czyli fizykę i metafizykę; czasem prowadził zajęcia także z etyki, chociaż zazwyczaj czynił to inny wykładowca. W programie była również matematyka, której nauczaniem zajmował się odpowiednio przygotowany inny nauczyciel (Łuszczak 2010: 15). Większość wykładowców filozofii prowadziła tylko jeden kurs tego przedmiotu trwający dwa lub trzy lata. Profesor dyktował studentom wykład i w trakcie dyktowania lub po nim wyjaśniał problem; studenci mieli również do dyspozycji podręczniki.

² Zob. artykuły poświęcone historii filozofii oraz teologii w tomie trzecim niniejszej monografii.

Dla kleryków jezuickich istniały w latach 1608–1649 studia z teologii moralnej, okresowo również pełna czteroletnie studia teologiczne lub nieco później również teologii polemicznej dogmatycznej, Pisma Świętego i prawa kanonicznego (Łuszczak 2010: 15). *Ratio studiorum* nie przewidywała wykładów prawa kanonicznego w zwykłych kolegiach jezuickich, były one prowadzone jedynie w akademiach i na uniwersytetach jezuickich. Tam też wykładano prawo kanoniczne oraz prawo cywilne – oba przedmioty prowadzili profesorowie świeccy. We Lwowie wykłady z prawa pojawiały się dopiero w XVIII w. i wówczas uzyskiwały osobnego profesora. Z wykładów teologicznych, prawa kanonicznego czy Pisma Świętego korzystali przede wszystkim duchowni świeccy oraz studenci, którzy po ukończeniu szkół średnich i kursów filozofii nadal studiowali w kolegium, by uzyskać święcenia kapłańskie. Z powodu braku seminariów diecezjalnych znaczna część duchowieństwa lwowskiego była absolwentami właśnie szkół jezuickich. Kolegium lwowskie posiadało do połowy XVII w. również odrębnych profesorów matematyki.

Dla jezuitów istotne było wykształcenie formalne i humanistyczne, aczkolwiek przepisy w *Ratio studiorum* nie ograniczały się wyłącznie do języków klasycznych, retoryki i filozofii, lecz dotyczyły także matematyki i nauk przyrodniczych, które wykładano razem z filozofią jako jej uzupełnienie. Historię traktowano jako niezbędny składnik przy nauce literatury klasycznej, która nie mogła się obejść bez zrozumienia faktów z zakresu prawa, historii czy geografii. Historia była elementem *eruditio* – części użytecznej wiedzy koniecznej w popisach retorycznych. Dobór treści w dużej mierze należał do nauczyciela retoryki.

W XVII w. historia wykorzystywana była więc do nauczania retoryki jako jej podstawa erudycyjna. Opierano się przede wszystkim na tekstach autorów starożytnych. Kolegia jezuickie miały zapewniać odpowiedni zasób ogólnej wiedzy historycznej, nie zawsze jednak zgodnej z postępem nauki (Puchowski 1999: 32). Nie uwzględniano wówczas historii jako osobnego przedmiotu nauczania. Dominujący humanistyczny profil kształcenia kładł nacisk na elementy historii starożytnej. Przepisy dotyczące nauczania historii były dość ogólne, w związku z czym nauczyciel miał dość dużą samodzielność. Antonio Possevino (1534–1611) zalecał, żeby przekazywać informacje historyczne o wartości niepodważalnej, a według niego pierwszym historykiem był Mojżesz. Ta chrześcijańska interpretacja historii nie zmieniła się aż do wieku osiemnastego (Puchowski 1999: 32). Uważano, że w Piśmie Świętym znajdują się najważniejsze elementy historii świata i cywilizacji. Ponadto zalecano zestawianie przykładów z dziejów antyku, historii biblijnej i historii kościelnej. Jeśli chodzi o historię Polski, uważano, że można ją zgłębiać przez lekturę kroniki *De origine et rebus gestis Polonorum libri XXX* Marcina Kromera, *Historia de rege Vladislao seu clade Varnensi* Filipa Kallimacha oraz *De bello Moscovitico* Reinholda Heidensteina.

Il. 1. Marcin Kromer

Il. 2. Strona tytułowa *De origine et rebus gestis Polonorum libri XXX* Marcina Kromera (1555)

Ta służebna i niesamodzielna rola historii nie sprzyjała badaniom naukowym. Niemniej jednak poziom lwowskiego kolegium uznawany był za wysoki, szczególnie rola przypadała właśnie retoryce, której podbudowę stanowiła wiedza historyczna zarówno z historii powszechnej, jak i historii Kościoła.

W 1650 r., w związku z planem przekształcenia kolegium w akademię, otwarto we Lwowie czteroletni kurs teologii z fundacji rektora Adama Zborowskiego (Załęski 1904: 620) i rozpoczęto jego prowadzenie w 1653 r. W 1661 r. otwarto drugi kurs filozofii (Łuszczak 2011: 44). Kolegium, mimo że miało charakter akademicki, nie posiadało praw akademickich.

Akademia Lwowska (1661–1773)

Powiązany z jezuitami król Jan II Kazimierz Waza (1609–1672) wystawił 20 stycznia 1661 r. dyplom erekcyjny dla Akademii Lwowskiej, jednak na skutek sprzeciwu Uniwersytetu Krakowskiego, Sejmu i Stolicy Apostolskiej nie udało się uzyskać potwierdzenia tych praw. Natomiast w roku 1673 udało się uzyskać prawo nadawania stopni naukowych z filozofii i teologii. W późniejszych latach starania o utworzenie Akademii

trwały nadal i 18 kwietnia 1758 r. August III Sas (1696–1763) wydał ponownie dyplom erekcyjny Akademii Lwowskiej zatwierdzony bullą papieża Klemensa XIII z 24 marca 1759 r. Wykłady na uczelni miały obejmować gramatykę, retorykę, filozofię, teologię scholastyczną i moralną, teologię dogmatyczną i pozytywną, kanony święte i prawo kanoniczne, a także prawo cywilne i inne nauki, na takich samych zasadach jak na uniwersytecie w Krakowie (Redzik 2015: 71).

Oprócz tych przedmiotów wykładano również astronomię i architekturę. Ta sytuacja wzbudziła ponowny sprzeciw środowiska krakowskiego – i tym razem skutecznie – w 1764 r. jezuita zrezygnowali z publicznego korzystania z praw akademickich i nadawania stopni akademickich. Natomiast działając na zasadach kolegium, zachowano charakter studiów wyższych i utrzymano wszystkie urzędy akademickie (Łuszczak 2010: 21). Do 1764 r. na uwagę zasługuje grupa znakomitych rektorów. Teolog Stanisław Krzykowski³ był autorem obszernego uzasadnienia konieczności uzyskania praw akademickich przez lwowskie kolegium. Aleksander Lorencowicz (1605–1675) walczył o zachowanie ciągłości nauczania zagrożonej przez prowadzone wojny; to dzięki jego staraniom udało się zachować jezuitom stopnie naukowe z filozofii i teologii. Stefan Szaniecki (1675–1757), rektor Akademii w latach 1728–1731, dbał o rozwój drukarni jezuickiej we Lwowie, gdzie wydawano najlepszy ówczesny herbarz, jakim była *Korona Polska* Kaspra Niesieckiego, oraz prace naukowe Tadeusza Krusińskiego o Persji. Szaniecki był nie tylko teologiem i filozofem, ale również pedagogiem. Wydał praktyczny podręcznik dla nauczycieli *Profectio circa puerorum in virtute, sapientia et politie institutionem* (Kalisz 1715), w którym zwracał szczególnie uwagę na kwestię godności ucznia i odpowiedzialności nauczyciela (Łuszczak 2011: 47). Bartłomiej Luder (rektor Akademii w latach 1731–1736) wydał szereg rozpraw retorycznych. Dominik Wereszczaka (rektor Akademii w latach 1756–1760) otworzył trzyletnie studia filozofii dla kleryków. Maciej Szembek (rektor Akademii w latach 1760–1764), starając się zachować przywileje akademickie, sprowadził do Lwowa najlepszych profesorów z Małopolski i Rusi Czerwonej (Łuszczak 2011: 48). We Lwowie rektorem w latach 1613–1617 był Jan Wielewicki (1566?–1639). Urodził się w Wielkopolsce, do zakonu wstąpił w Braniewie w 1584 r. Studiował w Poznaniu filozofię, w Wilnie teologię, był między innymi kaznodzieją w kościele Świętej Barbary w Krakowie w latach 1602–1604. Opracował diariusz domu profesorów przy kościele Świętej Barbary w Krakowie za lata 1579–1639 *Historici diarii domus professae Societatis Jesu Cracoviensis* (wydany w serii *Scriptores Rerum Polonicarum*, t. 7, 10, 14, 17). Jest to jedno z najważniejszych źródeł do dziejów zakonu w Polsce. Jezuita doceniali przeszłość rodową, było

³ Stanisław Krzykowski pełnił funkcję rektora Akademii w roku akademickim 1661/62, wcześniej był rektorem Kolegium od 1659 do 1661 r. Również Aleksander Lorencowicz był dwukrotnie rektorem, najpierw Kolegium, bezpośrednio przed Krzykowskim, czyli w latach 1656–1659, a następnie w latach 1672–1674 już w Akademii (Redzik 2017: 276).

to ważne zwłaszcza w kontaktach z rodzinami donatorów na rzecz zakonu. Ponadto mieli świadomość znaczenia historii rodzinnych dla szlachty polskiej, dlatego też żywo interesowali się genealogią. Postacią jednoznacznie kojarzoną z tego typu pracami był Kasper Niesiecki (1682–1744), którego herbarz *Korona Polska* (t. 1–4, Lwów 1728–1743) miał charakter całościowej kroniki szlacheckich rodów Korony i Litwy. Ten pochodzący z Wielkopolski jezuita do zakonu wstąpił w Krakowie w 1699 r. Studiował w Lublinie i Krakowie, był profesorem retoryki, poetyki, etyki i matematyki w kolegiach jezuickich Korony. We Lwowie działał jako kaznodzieja w latach 1719–1720, jeszcze przed ukazaniem się pierwszego tomu herbarza (Grzebień 1996: 457).

Ksiądz Tadeusz Krusiński (1675–1751) był prokuratorem kolegium jezuickiego w latach 1739–1740, a także wybitnym orientalistą i europejskim historykiem Persji oraz Afganistanu. Najważniejsza jego praca to wydany w Rzymie w 1727 r. *Relatio de mutationibus Regni Persarum*, która została przetłumaczona na języki francuski, niemiecki, angielski i holenderski. We Lwowie dzieło ukazało się w 1740 r. W 1733 r. Krusiński wydał również we Lwowie raport *Prodromus ad historiam revolutionis persicae* Durri Efendiego.

Jako profesor historii określony był Józef Skobera (1735–1788). Był on Czechem, urodził się w Pradze, do Lwowa przybył w 1772 r. Nauczał języka niemieckiego oraz hebrajskiego, natomiast w roku akademickim 1772/73 prowadził dodatkowo wykłady z historii powszechnej (Łuszczak 2010: 138). Już po kasacie zakonu opublikował w 1775 r. gramatykę języka niemieckiego. Wykładowcami historii byli również Jakub Kilian (1714–1774) i Florian Markowski (1722–1784) (Kmeť 2016: 36).

Pierwszym etapem w usamodzielnianiu się historii było wydanie w 1727 r. pierwszej części podręcznika *Rudimenta historica, sive brevis, facilisque methodus juventutem orthodoxam notitia historica imbuendi, pro Gymnasiis Societatis Jesu in Bohemiae provincia. Opusculum sextum. Epitomen Historiae Ecclesiasticae complectens* Maximiliana Dufrenè'a, który został powszechnie przyjęty jako oficjalny podręcznik do nauczania historii.

Zainteresowanie historią spowodowało, że w 1739 r. stała się ona odrębnym przedmiotem i do jej nauczania za podręcznik przyjęto właśnie *Rudimenta*. Na ziemiach polskich książkę tę wydawano w Kaliszu, Lublinie i we Lwowie. Wydanie kaliskie w szerszym stopniu uwzględniało historię i geografę Polski, lwowskie oparte było bardziej na oryginalnym (Bednarski 1933: 264–265). Zmiana statusu historii jako przedmiotu nauczania dawała szansę na wsparcie badań własnych, jednak nie powołano osobnego nauczyciela – lekcje prowadził zazwyczaj profesor retoryki (Puchowski 1999: 145). Od połowy XVII w. Akademia Lwowska była ważnym ośrodkiem dla jezuickiej historiografii (Kmeť 2016: 42).

W połowie XVIII w. wzorowano się na nowym, popularnym na zachodzie Europy typie szkoły, jakim były akademie rycerskie, oraz brano pod uwagę działania oświatowe pijarów, którzy utworzyli w Warszawie Collegium Nobilium. We Lwowie w 1749 r.

utworzono tego typu szkołę – kolegium szlacheckie, które było pierwszym jezuickim kolegium w Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Łączyło ono elementy szkoły publicznej i nauki prywatnej. Jego fundatorem był łowczy kijowski Franciszek Zawadzki. Założycielem i pierwszym długoletnim rektorem kolegium lwowskiego był jezuita Józef Glower (1711–1763), autor broszurki *Idea Collegii Nobili*, w której przedstawił koncepcję zakładu. Urodził się 29 stycznia 1711 r.; do zakonu wstąpił w 1726 r., uczył się w klasach niższych w Kamieńcu Podolskim. Podczas pobytu we Lwowie powoływał się na wzory kolegiów rzymskich oraz wiedeńskich, sformułował cele lwowskiego zakładu, którymi miało być „wychowanie młodzieży w pobożności, w naukach i dobrych a szlachetnych obyczajach, odpowiednich do charakteru narodowego i wymagań wieku” (Bednarski 1933: 443; Puchowski 2007: 271–276). Glower przywiązywał dużą wagę do nauczania historii, zwłaszcza ojczystej (Puchowski 2007: 276). W lwowskim Collegium Nobilium nauczanie historii powszechnej oraz historii Polski było fundamentem kształtowania postaw obywatelskich i patriotycznych (Puchowski 1999: 163; Puchowski 2007: 279). Urząd rektora sprawował Glower do roku 1764. Początkowo nie było jednak osobnego nauczyciela historii, a przedmiotu nauczali inni specjaliści, najczęściej matematycy – Jakub Kilian, jezuita Jan Łoyko (1724–1791), Józef Potoczyński (1728 – zm. po 1785), Piotr Malczewski (1736 – zm. po 1792) oraz nauczyciel języka francuskiego Antoni Bovier (1720–1770). Jako nauczyciela historii określono Marcina Popiela (1737 – zm. po 1773), który w roku szkolnym 1772/73 uczył w Collegium Nobilium. Program nauczania obejmował historię biblijną oraz historię powszechną do nowożytności.

Uniwersytet Józefiński (1784–1805)

Kasata zakonu jezuitów w 1773 r. spowodowała, że Akademia Lwowska przestała działać. Profesorowie zabezpieczyli bibliotekę i budynki, a edukację starano się prowadzić na poziomie szkół średnich. Część eksjezuitów zatrudniła się w szkołach średnich Galicji. W samym kolegium prowadzono edukację na poziomie odpowiadającym austriackiemu liceum, choć oficjalnie tak szkoły nie nazywano. Placówka ulegała dalszym przekształceniom wynikającym z reform przeprowadzanych przez Marię Teresę Habsburg (1717–1780). Zrewidowano programy nauczania oraz rozpoczęto wymianę kadry nauczającej. Oświata przeszła pod całkowitą kontrolę państwa. Na początku listopada 1776 r. uruchomiono we Lwowie kolejne Collegium Nobilium, które zwane było także Collegium Theresianum (Redzik 2015: 83).

Wraz z powołaniem tego kolegium pojawił się pomysł utworzenia we Lwowie uniwersytetu. Ideę udało się zrealizować już po śmierci cesarzowej Marii Teresy, kiedy jej następca, Józef II Habsburg (1741–1790), 21 października 1784 r. podpisał dyplom

fundacyjny, powołujący czterowydziałowy uniwersytet z prawami nadawania stopni akademickich na podbudowie pełnego gimnazjum. Uroczyste otwarcie nastąpiło 16 listopada 1784 r. W 1790 r. z inicjatywy cesarza Leopolda II Habsburga (1747–1792) rozpoczęto pracę nad nową organizacją szkolnictwa. Powołano wówczas tak zwany Konsess naukowy, który był instancją stojącą między nauczycielami gimnazjalnymi i profesorami poszczególnych fakultetów a władzami centralnymi. Konsess stał na czele całego szkolnictwa Galicji do roku 1802. W czasie istnienia Uniwersytetu Józefińskiego historii powszechniej uczono na pierwszym roku w ramach logiki. Oprócz logiki wykłady obejmowały czystą matematykę, historię naturalną połączoną z geografią, dyplomatykę oraz lekturę klasyków. Na drugim roku, który był rokiem fizyki, nauczano matematyki stosowanej, historii powszechnej i czytano teksty klasyków. Z kolei trzeci rok to metafizyka (od 1785 r.) obejmował kosmologię, teologię naturalną i etykę, numizmatykę, estetykę, matematykę praktyczną i geometrię oraz historię powszechną. Należało nauczać ściśle według wyznaczonych podręczników. Wykładowcą był Ludwik Zehnmark (niem. Ludwig Zehnmark) (1753–1814)⁴. Urodził się w Brnie, był synem niemieckiego urzędnika, uczył się w Ołomuńcu oraz w Wiedniu i na tamtejszym uniwersytecie uzyskał stopień doktora filozofii (Wöller 2014b: 11–20). Jego głównymi zainteresowaniami była historia i literatura starożytnej Grecji. W 1776 r., w wieku 23 lat, został profesorem historii literatury w Ołomuńcu, a po likwidacji tamtejszego uniwersytetu przeniósł się do Berna, gdzie objął Katedrę Historii Powszechnej (Ilkiw-Swydnycki, Kaczmar 2016a: 54). Po utracie katedry powrócił na krótko do Ołomuńca i zajął się pracą literacką. W 1784 r. uzyskał posadę w odnowionym uniwersytecie we Lwowie. Wykładał tam przez trzydzieści lat historię powszechną⁵. Z zakresu nauk pomocniczych opublikował *Leitfaden der Vorlesungen über historische Hilfswissenschaften* (Lemberg 1796). Schorowany, porywczy z charakteru, często popadał w długie, w związku z tym był nękanym przez wierzycieli. Nie miał dobrej opinii jako wykładowca. Nie przykładał się do zajęć i często był pouczany przez rektorów o swoich obowiązkach⁶. Od 1808 r., już w Liceum Lwowskim, prowadził również wykłady z nauk pomocniczych historii. Ze względu na stan zdrowia został odsunięty od zajęć i w 1811 r. przeszedł na emeryturę. Zmarł we Lwowie (Finkel 1894: 50, 58, 64, 68–71, 95, 187).

Poza studium filozoficznym badaniami historycznymi zajmował się Franciszek Zachariasiewicz (1770–1845)⁷. Urodził się w Stanisławowie w rodzinie ormiańskiej. Wykształcenie odebrał w gimnazjum jezuickim w Stanisławowie, a następnie odbył studia filozoficzno-teologiczne we Lwowie. Został wyświęcony na prezbitera w obrządku

⁴ DALO, z. 26, op. 5, spr. 2024, [AUWR_UA_000_26_0_5_2024_62798](#).

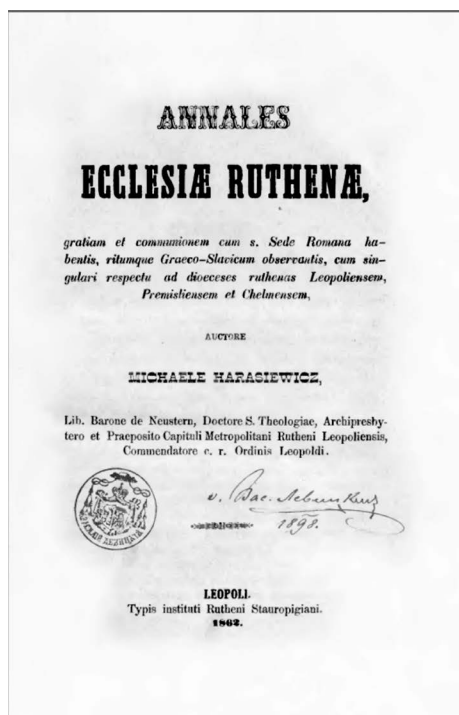
⁵ DALO, z. 26, op. 5, spr. 2024, k. 12, [AUWR_UA_000_26_0_5_2024_62798&view=single&p=13](#).

⁶ DALO, z. 26, op. 5, spr. 2024, k. 11, [AUWR_UA_000_26_0_5_2024_62798&view=single&p=12](#).

⁷ DALO, z. 26, op. 5, spr. 729, [AUWR_UA_000_26_0_5_729_49457](#).

ormiańskim w 1795 r. Kontynuował studia i dwa lata później uzyskał doktorat z teologii. Był wikariuszem przy katedrze ormiańskiej. Z powodu ograniczenia w 1812 r. przez cesarza Franciszka I Habsburga (1768–1835) liczby duchownych obrządku ormiańskiego i obniżenia ich uposażeń zmienił obrządek na rzymskokatolicki. Od 1797 r. prowadził wykłady z historii Kościoła na Uniwersytecie Józefińskim. W 1800 r. został profesorem nadzwyczajnym, a w 1802 profesorem zwyczajnym. W 1805 r. zaproponowano mu katedrę w Krakowie, której nie przyjął.

Dziejami Kościoła greckokatolickiego zajmował się Mychajło Harasewycz (ukr. Михайло Гарасевич, w DALO jako Michał Harasiewicz) (1763–1836)⁸. Urodził się w Jaktorowie koło Złoczowa. W 1781 r. ukończył konwikt pijarów w Złoczowie, następnie udał się do greckokatolickiego seminarium duchownego (Barbareum) w Wiedniu. Tam w latach 1782–1784 był wykładowcą. Po powrocie do Lwowa uczył w latach 1784–1787 w Greckokatolickim Seminarium Generalnym, a następnie (od 1787 r.) w Studium Ruthenum. W 1789 r. uzyskał doktorat z teologii⁹. Na Uniwersytecie Józefińskim wykładał egzegetykę Starego i Nowego Testamentu oraz teologię pastoralną. Świecenia kapłańskie uzyskał w 1795 r. Zmarł we Lwowie 29 kwietnia 1836 r.

Il. 3. Strona tytułowa dzieła
Michała Harasiewicza

Jego najważniejsze dzieło *Annales ecclesiae ruthenae, gratiam et communionem cum s. Sede Romana habentis ritumque Graeco-Slavicum observantis cum singulari respectu ad dioeceses ruthenas Leopoliensem, Premisliensem et Chelmensem* (Leopoli 1862) powstało na bazie licznych podróży po Galicji Wschodniej i cieszyło się dużym powodzeniem wśród studentów ukraińskich znających łacinę (Wyczawski 1982: 26–27).

Wyodrębnianie się nauk pomocniczych historii jako samodzielnej dyscypliny naukowej przypadło na wiek XVIII. Lwowską Katedrę Numizmatyki powołano w 1784 r. i objął ją Gotfryd Uhlich (niem. Gottfried Uhlich) (1743–1794)¹⁰, numizmatyk, pisarz, dramaturg (Ilkiw-Swydneycki, Kaczmar 2016a: 58). Urodził się w Sankt Pölten w Dolnej Austrii. W wieku

⁸ DALO, z. 26, op. 5, spr. 371, [AUWR_UA_000_26_0_5_371_49480](#).

⁹ DALO, z. 26, op. 5, spr. 371, k. 1, [AUWR_UA_000_26_0_5_371_49480&view=single&p=4](#).

¹⁰ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1921, [AUWR_UA_000_26_0_5_1921_49384](#).

szesnastu lat wstąpił do zakonu pijarów, został nauczycielem w szkołach normalnych i gramatykalnych. Dwa lata uczył w Terecjańskiej Akademii Wojskowej w Wiener-Neustadt. Wykładał retorykę i historię powszechną w kilku kolegiach wiedeńskich¹¹. Miał bardzo szerokie zainteresowania literackie. W 1784 r. wyjechał na Uniwersytet Lwowski, gdzie wykładał dyplomatykę, heraldykę oraz numizmatykę. Jego liczne pisma w większości zaginęły. Publikował kompendia historyczne, ale cenniejsze są jego przedstawienia tureckich oblężeń Wiednia i pisma numizmatyczne. Był zagorzałym racjonalistą. Po przybyciu do Lwowa założył czytelnię czasopism, w której znajdowały się 32 tytuły niemieckich i francuskich czasopism. Katedra Nauk Pomocniczych Historii nie do końca odpowiadała jego ambicjom i starał się o Katedrę Literatury Klasycznej. Niemniej jednak z dużym zaangażowaniem zajął się wykładami z zakresu nauk pomocniczych historii, napisał również podręczniki dyplomatyki i numizmatyki, które cieszyły się uznaniem. Oprócz zbioru numizmatycznego posiadał także własny zbiór odlewów, które wykorzystywał w czasie zajęć. Był autorem szeregu kompilacji historycznych poświęconych zwłaszcza kwestiom wojen z Turkami. Szanowany i ceniony przez uczniów zmarł we Lwowie 13 lub 20 stycznia 1794 r. (Weilen 1895: 171). Warto wspomnieć o takich jego pracach, jak: *Die historischen Hilfswissenschaften* (Prag 1780), *Geschichte der ersten türkischen Belagerung Wiens 1529* (Wien 1784), *Geschichte der zweiten türkischen Belagerung Wiens* (Prag–Wien 1783), *Praelectiones numismaticae* (Leopoli 1785), *Versuch einer Numismatik für Künstler* (Lemberg 1792). Ze względu na rozległość zainteresowań i wielość publikacji z różnych dziedzin określany był mianem polihistora¹².

Po nim katedrę w 1794 r. objął Tomasz Wuchich (1768–1818)¹³, absolwent kolegium lwowskiego, profesor poetyki w gimnazjum rzeszowskim. We Lwowie już w 1791 r. złożył podania o stanowiska w Katedrze Historii Powszechnej i Literatury Klasycznej¹⁴. W 1805 r. uzyskał stopień doktora. W 1801 r. przeniesiony został do Krakowa jako profesor nadzwyczajny. Powrócił w 1813 r. na wakujące stanowisko kustosa biblioteki uniwersyteckiej. Władze oświatowe zagwarantowały Wuchichowi niezależność od senatu, co pozwoliło mu na przystąpienie do porządkowania księgozbioru. W 1817 r., po ponownym podniesieniu szkoły do rangi uniwersytetu, prowadził zajęcia z numizmatyki, bezpłatnie w ramach etatu kustosa w bibliotece (Finkel 1894: 203). Zmarł we Lwowie 18 czerwca 1818 r.

¹¹ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1921, k. 2 recto + verso, [AUWR_UA_000_26_0_5_1921_49384&view=single&p=5](#).

¹² DALO, z. 26, op. 5, spr. 1921, k. 2 verso, [AUWR_UA_000_26_0_5_1921_49384&view=single&p=6](#).

¹³ DALO, z. 26, op. 5, spr. 322, [AUWR_UA_000_26_0_5_32_51639](#).

¹⁴ DALO, z. 26, op. 5, spr. 322, k. 1, [AUWR_UA_000_26_0_5_322_51639&view=single&p=3](#).

Zmieniająca się sytuacja polityczna i zajęcie przez Austrię kolejnych ziem polskich (tzw. Galicji Zachodniej) spowodowało zakwestionowanie sensu istnienia dwóch uniwersytetów. W 1803 r. zapadła więc decyzja o przekształceniu Uniwersytetu Lwowskiego w Liceum, a 9 sierpnia 1805 r. cesarz Franciszek Józef I Habsburg (1830–1916) wydał rozporządzenie o przeniesieniu uczelni do Krakowa – Uniwersytet Józefiński przestał istnieć.

Liceum Lwowskie (1805–1817)

Liceum Lwowskie, które funkcjonowało w latach 1805–1817, było rezultatem przeniesienia w 1805 r. uniwersytetu do Krakowa (Dybiec, 2011: 68). Zachowało jednak w nauczaniu dotychczasowe programy uniwersyteckie. Studium filozoficzne w ramach Liceum posiadało również Katedrę Historii Powszechnej, którą nadal zajmował Ludwik Zehnmark. Po jego przejściu na emeryturę katedrę objął suplent Andrzej Pott i wykładał do 1811 r. (Ilkiw-Swydneycki 2016: 66–67). Po nim profesorem w Katedrze Historii Powszechnej został Józef Mauss (1778–1856)¹⁵ (Wöller 2014a: 21–30).

Il. 4. Józef Mauss

Pochodził z Badenu, urodził się 12 lutego 1788 r. w Tengen (Kreis Konstanz). Studiował na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Wiedeńskiego, tam też w 1805 r. uzyskał stopień doktora filozofii. Rok później został mianowany profesorem historii powszechnej w liceum w Lublanie (Laibach). W 1807 r. powrócił do Wiednia, gdzie przez kilka miesięcy był nauczycielem na dworze cesarskim. Przez kolejne dwa lata wykładał jako profesor nadzwyczajny w Salzburgu, a po jego odłączeniu od Austrii w 1809 r. został przeniesiony z powrotem do Wiednia, gdzie objął Katedrę Hi-

storii Filozofii. W 1811 r. decyzją Nadwornej Komisji Studiów został mianowany profesorem historii powszechnej w Liceum Lwowskim na kursach filozoficznych. Dwa lata później rozpoczął dodatkowe wykłady z historii państwa austriackiego.

Na Wydziale Teologicznym kontynuowali wykłady Mychajło Harasewycz oraz Franciszek Zachariasiewicz. Niestabilna sytuacja polityczna i militarna nie sprzyjała prowadzeniu badań. Dopiero koniec epoki napoleońskiej, który wyznaczył nowy okres w dziejach Europy, wpłynął także na historię nauki lwowskiej.

¹⁵ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1225, [AUWR_UA_000_26_0_5_1225_56768](#).

¹⁷ Więcej na ten temat piszą Leonid Zashkilniak oraz Paweł Sierżęga. Zob. Зашкільняк, Серженга

historii¹⁸. Dwukrotnie był rektorem uniwersytetu – w roku akademickim 1824/25 i tylko nominalnie w roku akademickim 1851/52; był również dziekanem Wydziału Filozoficznego w 1825/26 i 1830/31. Wykłady prowadził do 1848 r.¹⁹ Powszechnie szanowany i lubiany, miał duże poczucie humoru i lubił zaskakujące odpowiedzi uczniów²⁰. Jego wykłady cechował obiektywizm, wpajał uczniom krytycyzm oraz bezstronność w przedstawianiu dziejów różnych narodów (Bieńkowski 1975: 266–267). Wykłady prowadził energicznie i dowcipnie, cieszyły się one dużym powodzeniem. Na egzaminach nie skupiał się na datach, lecz na rozumieniu procesów. Stanisław Schnür-Pepłowski, powołując się na słowa późniejszego poety, napisał:

Wincenty Pol, który w latach 1823–1825 był słuchaczem tutejszych kursów filozoficznych, w jednym z[e] swych prześlicznych obrazków prozą (*Z burzy*) znakomicie scharakteryzował szeroki, iście akademicki pogląd Maussa na naukę dziejów. Przy egzaminie nie zwracał on uwagi na daty, obarczające pamięć ucznia, lecz przede wszystkim starał się wybadać, jak on pojął, zrozmiał charakter danej epoki²¹.

Wśród uczniów Maussa byli także: późniejszy lekarz i rektor Uniwersytetu Jagiellońskiego Fryderyk Skobel (1806–1876), historyk Karol Szajnocha (1818–1868), prawnik Ksawery Bronikowski (1796–1852), polityk Tytus Dzieduszycki (1796–1870), działacz polityczny Tadeusz Chochlik-Wasilewski (1795–1850) (Bieńkowski 1975: 266–267; Redzik 2015: 103–104). Pomimo iż nie mówił dobrze po polsku, był bardzo znaną i charakterystyczną postacią w świecie kulturalnym Lwowa. W latach 1817–1818 starał się o utworzenie katedry języka i literatury polskiej²². Razem z Karolem Hüttnerem (1793–1822)²³ wydawał kalendarz „Pielgrzym Polski”, w którym zamieścił w latach 1822–1823, w przekładzie polskim, kilka rozpraw, między innymi *Kształcenie się naszych przodków; O Turkach, bitwie pod Warną i warneńczykach; Krzyż koło Zaleszczyk*. Był zwolennikiem zbliżenia pomiędzy Polakami i Niemcami. Współpracował także z niemieckim pismem literackim „Mnemosyne”²⁴ redagowanym przez Aleksandra Zawadzkiego (1798–1868)²⁵, w którym ogłosił w latach 1825–1837 pod kryptonimem J.M. szereg drobnych artykułów dotyczących historii Polski i historii powszechnej.

¹⁸ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1225, k. 1, [AUWR_UA_000_26_0_5_1225_56768&view=single&p=2](#).

¹⁹ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1225, k. 4, [AUWR_UA_000_26_0_5_1225_56768&view=single&p=4](#).

²⁰ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1225, k. 2–3, [AUWR_UA_000_26_0_5_1225_56768&view=single&p=3](#).

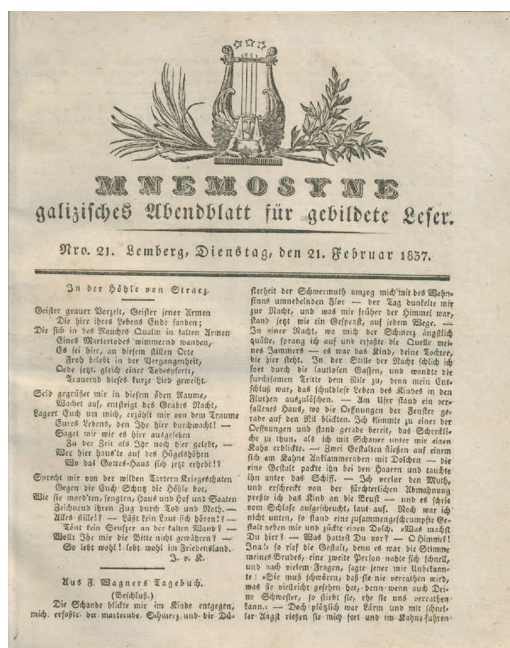
²¹ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1225, k. 7 verso, [AUWR_UA_000_26_0_5_1225_56768&view=single-&p=9](#).

²² DALO, z. 26, op. 5, spr. 1225, k. 7, [AUWR_UA_000_26_0_5_1225_56768&view=single&p=8](#).

²³ DALO, z. 26, op. 5, spr. 538, [AUWR_UA_000_26_0_5_538_64674](#).

²⁴ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1225, k. 4, [AUWR_UA_000_26_0_5_1225_56768&view=single&p=4](#).

²⁵ DALO, z. 26, op. 5, spr. 694, [AUWR_UA_000_26_0_5_694_70140](#).

Il. 6. Pierwsza strona czasopisma

„Mnemosyne” 1937, nr 21

Jego dorobek naukowy nie był imponujący, nie opracował żadnego większego dzieła naukowego²⁶. Od roku 1818 był członkiem korespondentem Towarzystwa Naukowego Krakowskiego²⁷. Zmarł²⁸ we Lwowie 11 września 1856 r. (Bieńkowski 1975: 266–267; Finkel 1894: 218–221).

Badania historyczne kontynuował Franciszek Zachariasiewicz. W roku 1819 został członkiem honorowym Towarzystwa Naukowego Krakowskiego. Był autorem pracy o historii Ormian w Polsce, do dziś cytowanej w literaturze naukowej. Ukazała się ona we Lwowie w 1842 r. pod tytułem *Wiadomości o Ormianach w Polsce*. Zachariasiewicz zmarł w Przemyślu 12 czerwca 1845 r. (Wyczawski 1983: 496–498; Nitecki 2000: 503; Stopka 2011: 238). Ponadto wieloletnim wykładowcą historii Kościoła na Wydziale Teologicznym był Onufry Krynicki (ukr. Онуфрій Криницький) (1791–1861)²⁹ (Ilkiw-Swydnycki, Kaczmar 2016b: 82–83).

Wydarzenia Wiosny Ludów 1848 r. zmieniły funkcjonowanie uniwersytetów w całej Austrii. Także we Lwowie doszło do zmian organizacyjnych. Wprowadzano

Il. 7. Aleksander Zawadzki – redaktor

„Mnemosyne”

²⁶ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1225, k. 7, [AUWR_UA_000_26_0_5_1225_56768&view=single&p=8](https://auwr.ia.pwr.edu.pl/auwr/UA_000_26_0_5_1225_56768&view=single&p=8).

²⁷ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1225, k. 4 verso, [AUWR_UA_000_26_0_5_1225_56768&view=single&p=5](https://auwr.ia.pwr.edu.pl/auwr/UA_000_26_0_5_1225_56768&view=single&p=5).

²⁸ W księdze cmentarnej zapisano, że Józef Mauss został pochowany na cmentarzu Gródeckim. Po likwidacji cmentarza (1875 r.) trumnę Maussa przeniesiono do grobowca Brunickich (cmentarz Łyczakowski, pole 72). Na tablicy nie ma jednak informacji o Maussie.

²⁹ DALO, z. 26, op. 5, spr. 989, [AUWR_UA_000_26_0_5_989_49438](https://auwr.ia.pwr.edu.pl/auwr/UA_000_26_0_5_989_49438).

autonomię rad wydziałów, zniesiono obowiązkowe egzaminy, senat uzyskał prawo *venia legendi* oraz pozwolono docentom wykładać w językach krajowych.

Tymczasem we Lwowie dochodziło do walk ulicznych. Bombardowanie miasta przez władze austriackie doprowadziło do pożaru budynków uniwersyteckich i ogromnych strat, zwłaszcza w bibliotece uniwersyteckiej. Stłumienie wydarzeń rewolucyjnych latem 1848 r. spowodowało ponowną germanizację, ale też przyniosło nowy plan organizacji studiów. W roku akademickim 1848/49 zajęcia na Wydziale Filozoficznym, zwłaszcza na drugim roku, z powodu braku pomieszczeń nie odbywały się. Wprowadzenie reform Leopolda von Thuna (1811–1888), Hermanna Bonitza (1814–1888) i Franza Exnera (1802–1853) spowodowało m.in. usamodzielnienie się Wydziału Filozoficznego, który przestał być podbudową do dalszych studiów, a wprowadzenie systemu habilitacji dawało możliwość kształtowania własnej kadry naukowej i profesjonalizacji badań. Wstęp na uniwersytety uzyskali absolwenci ośmioletniego gimnazjum klasycznego kończącego się maturą. Przygotowanie nauczycieli do tych szkół stało się obok badań naukowych podstawowym celem wydziału. Na katedrę historii powołano Antoniego Wacholza (niem. Anton Wachholz) (1814–1873)³⁰. Urodził się w Białej, uczył się w Bochni, następnie we Lwowie, w 1837 r. został adiunktem. Pracował w szkołach w Tarnowie i Czerniowcach³¹. W 1847 r. był zastępcą profesora Katedry Historii Powszechnej na Uniwersytecie Jagiellońskim. W styczniu w roku akademickim 1849/50 został przeniesiony z Czerniowiec do Lwowa, gdzie wykładał historię powszechną, historię austriacką oraz nauki pomocnicze historii³². W roku akademickim 1857/58 był rektorem. Był porywczy, jego konflikt z profesorem chemii Leopoldem Pebalem (niem. Leopold von Pebal) (1826–1887)³³ spowodował, że w 1860 r. wyjechał ponownie do Krakowa (Finkel 1894: 318; Oseredczuk 2016: 89). Miał problemy z mówieniem po polsku, wykłady prowadził w języku niemieckim. Zmarł 18 lipca 1873 r. w Krakowie.

Po Wacholzu katedrę we Lwowie objął Gotfryd Muys (niem. Gottfried Muys) (1828–1898)³⁴, mianowany 24 marca 1859 r., historyk i bibliotekarz, urodzony w Krefeld (Nadrenia Północna-Westfalia). Studiował historię, filologię i orientalistykę na uniwersytecie w Bonn w latach 1848–1851. Był wykładowcą historii na Uniwersytecie w Bonn jako adiunkt w latach 1855–1859 (Capuder 2013). We Lwowie został zatrudniony na stanowisku profesora zwyczajnego. W roku akademickim 1858/59 oraz 1859/60 wykładał historię powszechną oraz nauki pomocnicze historii³⁵. Na Uniwersytecie Lwowskim przebywał

³⁰ DALO, z. 26, op. 5, spr. 213, [AUWR_UA_000_26_0_5_213_64712](#).

³¹ DALO, z. 26, op. 5, spr. 213, k. 10, [AUWR_UA_000_26_0_5_213_64712&view=single&p=9](#).

³² DALO, z. 26, op. 5, spr. 213, k. 15, [AUWR_UA_000_26_0_5_213_64712&view=single&p=13](#).

³³ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1472, [AUWR_UA_000_26_0_5_1472_49413](#).

³⁴ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1305, [AUWR_UA_000_26_0_5_1305_56757](#).

³⁵ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1305, k. 1, [AUWR_UA_000_26_0_5_1305_56757&view=single&p=2](#).

krótko. Z powodu negatywnych wypowiedzi na temat historii Polski, a zwłaszcza króla Jana II Kazimierza Wazy, którego określił mianem złooczyńcy („war ein Schurke”), poddany został śledztwu dyscyplinarnemu i zmuszony do zrzeczenia się posady³⁶ we wrześniu 1861 r. (Finkel 1894: 318). Wyjechał ze Lwowa, a od 1865 r. pełnił funkcję kierownika biblioteki w Liceum w Lublanie i na tym stanowisku pozostał do emerytury; tam też zmarł 4 listopada 1898 r. Główna jego praca naukowa to *Forschungen auf dem Gebiete der alten Völker. Mythengeschichte*: I. *Griechenland und der Orient* (Köln 1856), II. *Hellenika* (Köln 1858). Opublikowana została jeszcze przed jego przyjazdem do Lwowa.

W roku akademickim 1861/62 nie było profesora historii. Dla prawników wykłady z historii austriackiej prowadził prawnik Ferdynand Bischoff (niem. Ferdinand Bischoff) (1826?–1915)³⁷, a dla filologów historię starożytną filolog klasyczny Gustaw Linker (niem. Gustav Linker) (1827–1881)³⁸. Historyczne ambicje badawcze miał niewątpliwie profesor prawa niemieckiego Ferdynand Bischoff, który wykładał historię austriacką w czasie wakatu w Katedrze Historii Powszechnej (1861–1863). Urodził się w 1824 lub 1826 r. w Ołomuńcu. Tam też kształcił się, a następnie studiował w Szkole Praw przy Terezjańskiej Akademii Wojskowej. Habilitację uzyskał na Uniwersytecie Wiedeńskim na podstawie pracy o dziejach prawa austriackiego i został tam docentem prywatnym. W latach 1855–1865 był profesorem zwyczajnym Uniwersytetu Lwowskiego. Następnie przeniósł się do Grazu, gdzie wykładał na tamtejszym uniwersytecie do 1896 r. Zmarł w 1915 r. (Mayer-Maly 1955: 262–263). Bischoff badał dzieje prawa ormiańskiego i niemieckiego w Polsce. Jego prace są nadal przydatne do badań nad dziejami Polski przedrozbiorowej. Do najważniejszych należą: *Das alte Recht der Armenier in Lemberg* (Wien 1862), *Urkunden zur Geschichte der Armenier in Lemberg* (Wien 1864), *Über einen deutschen Rechtskodex der Krakauer Bibliothek* (Wien 1865), *Über Sammlung deutscher Schöffensprüche in einer Krakauer Handschrift* (Wien 1867) (Finkel 1894: 311–319; Stopka 2011: 238–239).

Gdy G. Muys był jeszcze zatrudniony w katedrze, 26 czerwca 1862 r. wiedeńskie Ministerstwo Wyznań i Oświaty przysłało na uniwersytet suplenta historii powszechnej i austriackiej Henryka Zeissberga (niem. Heinrich Ritter von Zeissberg) (1839–1899)³⁹. Urodził się w Wiedniu w 1839 r., tam też ukończył szkołę średnią. Od 1857 r. studiował historię w Seminarium Historycznym Uniwersytetu Wiedeńskiego pod kierunkiem Josepha Aschbacha, a od 1861 r. w Instytucie Austriackich Badań Historycznych, m.in. pod kierunkiem Theodora von Sickela. Studiował także filologię klasyczną u Hermanna Bonitza i Johannesa Vahlena oraz ekonomię polityczną. W 1862 r. obronił doktorat na Wydziale Filozoficznym. W następnym roku uzyskał habilitację z historii powszechnej na

³⁶ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1305, k. 2, [AUWR_UA_000_26_0_5_1305_56757&view=single&p=3](#).

³⁷ DALO, z. 26, op. 5, spr. 124, [AUWR_UA_000_26_0_5_124_56090](#).

³⁸ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1106, [AUWR_UA_000_26_0_5_1106_56793](#).

³⁹ DALO, z. 26, op. 5, spr. 2022, [AUWR_UA_000_26_0_5_2022_62800](#).

Uniwersytecie Wiedeńskim i pracował tam jako docent prywatny. W roku akademickim 1863/64 został profesorem nadzwyczajnym historii powszechnej i austriackiej na uniwersytecie we Lwowie, a rok później profesorem zwyczajnym i kierownikiem tamtejszego seminarium historycznego. W roku 1867/68 był dziekanem. Nauczył się języka polskiego i zajmował historią Polski oraz dziejami narodów słowiańskich. Ważna była jego publikacja *Societas Jablonoviana* z 1873 r. poświęcona historiografii polskiej, w której szczegółowo przedstawił historiografię polskiego humanizmu. W 1871 r. przyjął nominację na profesora historii powszechnej na Uniwersytecie w Innsbrucku⁴⁰. W 1872 r. otrzymał Katedrę Historii Austrii na Uniwersytecie Wiedeńskim, a w 1876 r. został dyrektorem seminarium historycznego (do 1897 r.). Od 1874 r. pracował także w Institut für Österreichische Geschichtsforschung i był jego dyrektorem od 1891 do 1896 r. Od 1896 r. aż do śmierci był dyrektorem Biblioteki Dworu Cesarskiego w Wiedniu. Zeissberg był członkiem korespondentem Cesarskiej Akademii Nauk w Wiedniu w 1872 r., członkiem rzeczywistym został dziesięć lat później; od 1874 r. był także członkiem korespondentem Akademii Nauk w Krakowie (Wurzbach 1890: 292–294; Vierhaus 2008: 815; Finkel 1894: 319).

W 1869 r. utworzono drugą katedrę historyczną we Lwowie – Katedrę Historii Austrii. Objął ją Edward Rösler (niem. Eduard Rösler) (1836–1874)⁴¹ i kierował nią do 1871 r. Urodził się w Ołomuńcu na Morawach. Był austriackim historykiem i geografem. Po podróży do Egiptu i Włoch (1865/66) finansowanej przez arcyksięcia Ferdynanda Maksymiliana (1832–1867), późniejszego cesarza Meksyku, i po krótkim pobycie w Bibliotece Uniwersyteckiej w Wiedniu Rösler od 1869 r. pracował jako profesor zwyczajny historii Austrii na Uniwersytecie Lwowskim. Od 1871 r. przebywał w Grazu jako profesor zwyczajny geografii i historii na tamtejszym Uniwersytecie. Od 1872 r. był członkiem korespondentem Akademii Nauk w Wiedniu. Publikował prace poświęcone przede wszystkim średniowiecznej historii krajów dolnego Dunaju. Główne jego dzieła to *Zur Geschichte der unteren Donauländer* (Wien 1864–1866, 3 t.), *Die Anfänge des walachischen Fürstenthums* (Wien 1867), *Rumänische Studien* (Leipzig 1871), *Die slavische Ansiedelung an der unteren Donau* (Wien 1873).

Omawiany okres dotyczył różnych etapów organizacyjnych studiów wyższych i szkół średnich we Lwowie. W zakresie nauk historycznych okres ten poprzedzał pełną profesjonalizację badań naukowych. Początkowa niesamodzielność dyscypliny nie oznaczała jednak braku znaczenia „historii”. Była ona podstawą retoryki, pełniła funkcje wychowawcze, warunkowała uzyskanie stopnia doktora filozofii lub praw. Od połowy XIX w. usamodzielniała się. Gdy po odejściu H. Zeissberga jego miejsce zajął historyk

⁴⁰ DALO, z. 26, op. 5, spr. 2022, k. 5, [AUWR_UA_000_26_0_5_2022_62800&view=single&p=6](#).

⁴¹ DALO, z. 26, op. 5, spr. 2022, k. 3–4, [AUWR_UA_000_26_0_5_2022_62800&view=single&p=4](#).

i jednocześnie twórca lwowskiej szkoły historycznej Ksawery Liske (1838–1891)⁴², dla nauk historycznych we Lwowie zaczął się nowy etap.

Bibliografia

Źródła archiwalne

DALO – Państwowe Archiwum Obwodu Lwowskiego (ukr. Державний архів Львівської області)

Zespół 26, opis 5: Sprawy personalne grona profesorskiego i urzędników

z. 26, op. 5, spr. 124 – Bischoff Ferdynand

z. 26, op. 5, spr. 371 – Harasiewicz Michał

z. 26, op. 5, spr. 538 – Hüttner Karol

z. 26, op. 5, spr. 989 – Krynicki Onufry

z. 26, op. 5, spr. 1106 – Linker Gustaw

z. 26, op. 5, spr. 1111 – Liske Ksawery

z. 26, op. 5, spr. 1225 – Mauss Józef

z. 26, op. 5, spr. 1305 – Muys Gotfryd

z. 26, op. 5, spr. 1472 – Pebal Leopold

z. 26, op. 5, spr. 1921 – Uhlich Gotfryd

z. 26, op. 5, spr. 213 – Wacholz Antoni

z. 26, op. 5, spr. 322 – Wuchich Tomasz

z. 26, op. 5, spr. 729 – Zachariasiewicz Franciszek

z. 26, op. 5, spr. 694 – Zawadzki Aleksander

z. 26, op. 5, spr. 2024 – Zehnmark Ludwik

z. 26, op. 5, spr. 2022 – Zeissberg Henryk

Opracowania. Źródła drukowane i internetowe

Bednarski Stanisław (1933): *Upadek i odrodzenie szkół jezuickich w Polsce. Studium z dziejów kultury i szkolnictwa polskiego*, Kraków.

Bieńkowski Wiesław (1975): *Józef Mauss (1778–1856)*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 20, red. nac. E. Rostworowski, Wrocław–Warszawa–Kraków, 266–267.

Capuder Karel (2013): *Muys Gottfried (1828–1898)*, [w:] *Slovenska biografija*, [<http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi383298/#slovenski-biografski-leksikon>] [dostęp online: 15.02.2024].

Dybiec Julian (2011): *Uniwersytet Lwowski pod zaborem austriackim*, [w:] *Universitati Leopoliensi trecentessimum quinquagesimum anniversarium suae foundationis celebranti in*

⁴² DALO, z. 26, op. 5, spr. 1111, [AUWR_UA_000_26_0_5_1111_56790](#).

- memoriam. Uniwersytetowi Lwowskiemu dla upamiętnienia trzysta pięćdziesiątej rocznicy jego fundacji*. Materiały sesji zorganizowanej w dniach 14–15 stycznia 2011 w Krakowie przez Uniwersytet Jagielloński, Wyższą Szkołę Filozoficzno-Pedagogiczną „Ignatianum” w Krakowie, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie, Polską Akademię Umiejętności, red. W. Lohman, Kraków, 65–76.
- Finkel Ludwik (1894): *Historia Uniwersytetu Lwowskiego do roku 1869*, cz. 1, [w:] L. Finkel, S. Starzyński, *Historia Uniwersytetu Lwowskiego*, cz. 1–2, Lwów
[<https://polona.pl/item/historia-uniwersytetu-lwowskiego,NDkxMDMz>] [dostęp online: 11.10.2019].
- Grzebień Ludwik (2011): *Powstanie i rozwój szkolnictwa Jezuickiego na Rusi Czerwonej*, [w:] *Universitati Leopoliensi trecentesimo quinquagesimo anniversarium suae foundationis celebranti in memoriam. Uniwersytetowi Lwowskiemu dla upamiętnienia trzysta pięćdziesiątej rocznicy jego fundacji*. Materiały sesji zorganizowanej w dniach 14–15 stycznia 2011 w Krakowie przez Uniwersytet Jagielloński, Wyższą Szkołę Filozoficzno-Pedagogiczną „Ignatianum” w Krakowie, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie, Polską Akademię Umiejętności, red. W. Lohman, Kraków, 19–42.
- Grzebień Ludwik, oprac., (1996): *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995*, Kraków.
- Ilkiw-Swydnycki Mykoła (2016): *W Liceum Lwowskim (1805–1817)*, [w:] *Historia w Uniwersytecie Lwowskim. Badania i nauczanie (do 1939 roku)*, red. J. Maternicki, J. Pisulińska, L. Zaszkilniak, Rzeszów, 65–73.
- Ilkiw-Swydnycki Mykoła, Kaczmar Wołodmyr (2016a): *Pierwsze katedry (1784–1805)*, [w:] *Historia w Uniwersytecie Lwowskim. Badania i nauczanie (do 1939 roku)*, red. J. Maternicki, J. Pisulińska, L. Zaszkilniak, Rzeszów, 51–64.
- Ilkiw-Swydnycki Mykoła, Kaczmar Wołodmyr (2016b): *Po ponownym erygowaniu Uniwersytetu (1817–1848)*, [w:] *Historia w Uniwersytecie Lwowskim. Badania i nauczanie (do 1939 roku)*, red. J. Maternicki, J. Pisulińska, L. Zaszkilniak, Rzeszów, 75–86.
- Kmet’ Wasyl (2016): *W szkołach akademickich Lwowa (1661–1773)*, [w:] *Historia w Uniwersytecie Lwowskim. Badania i nauczanie (do 1939 roku)*, red. J. Maternicki, J. Pisulińska, L. Zaszkilniak, Rzeszów, 35–50.
- Kot Stanisław (1996): *Historia wychowania*, t. 1, Warszawa.
- Łuszczak Grzegorz (2010): *Nauczyciele i wychowawcy szkół jezuickich we Lwowie 1608–1773*, Kraków.
- Łuszczak Grzegorz (2011): *Kierunki nauczania i kadra dydaktyczna lwowskich szkół jezuickich 1661–1773*, [w:] *Universitati Leopoliensi trecentesimo quinquagesimo anniversarium suae foundationis celebranti in memoriam. Uniwersytetowi Lwowskiemu dla upamiętnienia trzysta pięćdziesiątej rocznicy jego fundacji*. Materiały sesji zorganizowanej w dniach 14–15 stycznia 2011 w Krakowie przez Uniwersytet Jagielloński, Wyższą Szkołę

- Filozoficzno-Pedagogiczną „Ignatianum” w Krakowie, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie, Polską Akademię Umiejętności, red. W. Lohman, Kraków, 43–64.
- Mayer-Maly Theo (1955): *Bischoff Ferdinand (1826–1915)*, [w:] *Neue Deutsche Biographie*, Bd. 2, Deutsche Biographie, Berlin, 262–263.
- Nitecki Piotr (2000): *Biskupi Kościoła w Polsce w latach 965–1999. Słownik biograficzny*, Warszawa.
- Oseredczuk Olha (2016): *U progu wielkich zmian (1849–1869)*, [w:] *Historia w Uniwersytecie Lwowskim. Badania i nauczanie (do 1939 roku)*, red. J. Maternicki, J. Pisulińska, L. Zaszkilniak, Rzeszów, 87–96.
- Puchowski Kazimierz (1999): *Edukacja historyczna w jezuickich kolegiach Rzeczypospolitej 1565–1773*, Gdańsk.
- Puchowski Kazimierz (2007): *Jezuickie kolegia szlacheckie Rzeczypospolitej Polskiej Obojga Narodów. Studium z dziejów edukacji elit*, Gdańsk.
- Redzik Adam (2015): *Zarys historii Uniwersytetu Jana Kazimierza (perspektywa ustrojowa i ogólnouniwersytecka)*, [w:] *Academia Militans. Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie*, red., wstęp i zakończenie A. Redzik, Kraków, 43–196.
- Stopka Krzysztof (2011): *Nauki historyczne na Uniwersytecie Lwowskim*, [w:] *Universitati Leopoliensi trecentesimo quinquagesimo anniversarium suae foundationis celebranti in memoriam. Uniwersytetowi Lwowskiemu dla upamiętnienia trzysta pięćdziesiątej rocznicy jego fundacji*. Materiały sesji zorganizowanej w dniach 14–15 stycznia 2011 w Krakowie przez Uniwersytet Jagielloński, Wyższą Szkołę Filozoficzno-Pedagogiczną „Ignatianum” w Krakowie, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie, Polską Akademię Umiejętności, red. W. Lohman, Kraków, 225–265.
- Vierhaus Rudolf, Hrsg., (2008): *Deutsche Biographische Enzyklopädie*, 2. Ausg., Bd. 10, München, 815.
- Weilen Alexander von (1895): *Uhlich Gottfried*, [w:] *Allgemeine Deutsche Biographie*, Bd. 39, 171 [<https://www.deutsche-biographie.de/pnd140189181.html#adbcontent>] [dostęp online: 15.02.2024].
- Wöller Burkhard (2014a): *Joseph Mauss (1778–1856)*, [w:] *Złota księga historiografii lwowskiej XIX i XX wieku*, t. 2, red. J. Maternicki, P. Sierżęga, L. Zaszkilniak, Rzeszów, 21–30.
- Wöller Burkhard (2014b): *Ludwig Zehnmark (1751–1814)*, [w:] *Złota księga historiografii lwowskiej XIX i XX wieku*, t. 2, red. J. Maternicki, P. Sierżęga, L. Zaszkilniak, Rzeszów, 11–20.
- Wurzbach Constantin von (1890): *Zeißberg, Heinrich Ritter von*, [w:] *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*, Th. 59, Wien, 292–294.
- Wyczawski Hieronim Eugeniusz, red., (1982): *Słownik polskich teologów katolickich = Lexicon Theologorum Catholicorum Poloniae*, t. 2: H–L, Warszawa, 26–27.

Wyczawski Hieronim Eugeniusz, red., (1983): *Słownik polskich teologów katolickich = Lexicon Theologorum Catholicorum Poloniae*, t. 4: S–Ż, Warszawa, 496–498.

Załęski Stanisław (1900–1907): *Jezuici w Polsce*, t. 1–5, Lwów–Kraków.

Załęski Stanisław (1908): *Jezuici w Polsce*, Kraków.

Зашкільняк Леонід, Серженга Павел, ред. (2015): *Історія та історики у Львівському університеті: традиції та сучасність (до 75-ліття створення історичного факультету)*, Львів

[<https://repozytorium.ur.edu.pl/server/api/core/bitstreams/31b941a9-5ab0-46b4-9ba6-2b9149ddee63/content>] [dostęp online: 15.02 2024].

Spis ilustracji

1. Marcin Kromer
[https://pl.wikipedia.org/wiki/Marcin_Kromer#/media/Plik:Kromer.jpg] (domena publiczna)..... 21
2. Strona tytułowa *De origine et rebus gestis Polonorum libri XXX* Marcina Kromera (1555)
[https://pl.wikipedia.org/wiki/De_origine_et_rebus_gestis_Polonorum_libri_XXX#/media/Plik:De_origine_et_rebus-Marcin_Kromer.jpg] (domena publiczna) 21
3. Strona tytułowa dzieła Michała Harasiewicza
[<https://pbc.rzeszow.pl/dlibra/publication/14293/edition/13055/content?ref=desc>] (domena publiczna)..... 26
4. Józef Mauss
[https://pl.wikipedia.org/wiki/Joseph_Mauss#/media/Plik:Joseph_Mauss.jpg] (domena publiczna) 28
5. Pierwsza strona wspomnień Stanisława Schnür-Pepłowskiego *Józef Mauss (Sylwetka uniwersytecka)*, „Dziennik Polski” 1895, nr 83
DALO, z. 26, op. 5, spr. 1225, k. 7.
https://glam.uni.wroc.pl/index.php?s=AUWR_UA_000_26_0_5_1225_56768&view=single&p=8&browser=seadragon..... 29
6. Pierwsza strona czasopisma „Mnemosyne” 1937, nr 21
[<https://polona.pl/item-view/303caa90-638b-4778-94c5-ace84d479e85?page=0>] (domena publiczna)..... 31
7. Aleksander Zawadzki – redaktor „Mnemosyne” (zdjęcie zrobiono w Atelier für Photographie u. Malerei des Professor Mayssl in Brünn [b.r.])
DALO, z. 26, op. 5, spr. 1225, k. 60.
https://glam.uni.wroc.pl/index.php?s=AUWR_UA_000_26_0_5_694_70140&view=single&p=59&browser=seadragon 31